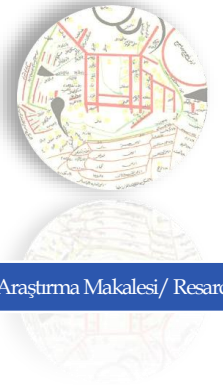

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
28. Sayı/Issue Ağustos/August 2022
Samsun-Türkiye/ Turkey www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut496>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Divan Şiirinin "Bâzâr"larına Dair Bir Değerlendirme

An Evaluation of "Bazars" in the Ottoman Poetry

Öz

Kelimeleri titizlikle işlemeyi çok iyi bilen divan şairleri, her kelimeyi geniş bir anlam çerçevesine taşımayı başarabilmiş birer söz ustasıdır. Divan şairleri, günlük dildeki kelimeleri farklı bağdaştırmalarla kullanarak zengin bir söz ve anlam varlığı ortaya çıkarmışlardır. Böyle bir durumun şekillenmesindeki en önemli etken ise divan şiirinin, mecazlı anlatımlar üzerine inşa olmasıdır. Klasik Türk şairleri, bu esastan hareketle seçtikleri sözcükleri sadece sözlük anlamıyla sarf etmeyerek mana derinliği olan yeni söylemler yakalamışlardır. Makalede değerlendirilecek olan "bâzâr" kelimesi de okuyucunun zihninde farklı tasavvurlar uyandıracak şekilde divan şairlerince zikredilmiştir. Aslen Pehlevice olan "bâzâr" sözcüğü, standart Türkiye Türkçesinde "pazar" olarak yer almaktadır. Şairler, zaman zaman "bâzâr" ifadesine karşılık Farsça "çârsû" ve Arapça "sûk" sözcüklerini de söylemişlerdir. Kelime, hem alışveriş eylemini hem de ticaretin gerçekleştiği mekânı karşılayacak şekilde iki yönlü kullanılmış; ayrıca deyimlere ve atasözlerine de malzeme olmuştur. Çalışmada klasik Türk şairlerinin ilgili kelimeyi hangi bağlamda manzumelerinde söylediği bahsini gözlemlemek için farklı yüzyıllarda yazılan divanlar üzerinden bir tarama yapılmıştır. 15. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıl da dâhil olmak üzere her yüzyıldan en az iki divan seçilerek on beş divan üzerinden tematik açıdan bir incelemeye gidilmiştir. Bu incelemede ise şairlerin benzer açılardan ilgili kelimeyi sarf ettiği görülerek çeşitli başlıklar oluşturulmuş ve taranan divanlardan seçilen örnek beyitlerle konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, divan şiirinin anlam dünyası, pazar sözcüğü.

Abstract

Mastered in using words precisely, the Ottoman poets stand as the wizards of expression by bringing wide meanings to every single poem. The Ottoman poets revealed an abundant number of words and meanings by using certain words in daily language with different correlations. The major factor shaping such a case is that the Ottoman poets are based on figurative expressions. Accordingly, Classical Turkish poets brought profoundly new discourses by going beyond lexical meanings. The word "bazar" to be analyzed in this article is also cited constantly by the Ottoman poets in order to reveal different concepts in readers' minds. Rooted in Pahlawi language, the word "bazar" appears as "pazar" in standard Turkish spoken throughout Turkey. The poets also used the Persian word "Çarsu" and the Arabic word "suk" against the term "bazar". This word is used bilaterally by referring to trade and marketplace. Furthermore, it is also adopted by proverbs. In order to observe the aspects of this word followed by classical Turkish poets, a literature review is performed on specific poems written in different centuries. Minimum two poems are selected for every century between 15th to 19th centuries. Subsequently, a thematic review is adopted on fifteen poems in total. In this study, certain headlines are specified since it is realized that the poets use relevant word in similar aspects and the subject is explained with sample couplets selected from the literature review.

Keywords: Ottoman poetry, semantic world of the Ottoman poetry, the word "Bazar"

Hayriye Durkaya*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Dr.

Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Ordu/Türkiye.

Elmek: hayriye.drky@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1373-4284

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 31.07.2022

Kabul Tarihi: 15.08.2022

E-yayın Tarihi: 25.08.2022

Atıf/Citation:

Durkaya, H. (2022). Divan Şiirinin "Bâzâr"ları. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (28), s. 38-64.

Hayriye Durkaya

Giriş

Pehlevice “vâcâr” dan gelen “bâzâr” kelimesi ticari mal, gıda ve giysi alım satım yeri; alışveriş demektir. (Dihhudâ, 1399). Bu kelime yemek manasına gelen “bâ” ile mekân gösteren “zâr” dan mürekkeptir. Evvelce yemeğe dair şeyler satılan yerlere mahsus iken sonraları her türlü şey satılan yer için söylenmiştir (Şükûn: 1944: 242). Fransızcaya “bazar” kelimesi, Portekizceden; Portekizceye ise Farsçadan geçmiştir. Araplar, bu sözcüğü sahiplenerek “beyzar” demiştir (Dihhudâ, 1399). “Anlam genişlemesiyle şehrin bir plana göre düzenlenmiş geleneksel iş bölgesini veya caddesini/sokağını yahut bunun belli meslek erbabınca işletilen dükkânlar kümesinin oluşturduğu kesimini ifade eder.” (Kallek, 2007: 194).

Pazar anlamını karşılayacak şekilde “çârsû” ve “sûk” kelimeleri de kullanılmıştır. Arapça “sûk” pazar, çarşı; piyasa, fuar demektir (Mutçalı, 2014: 419). Farsça “câr” (dört) ve “sû” (yön, taraf) kelimelerinden oluşan “çârsû” dört taraf, dört taraflı olan şey, dört tarafa yolu ve sıra sıra dükkânları olan pazar anlamındadır (Şükûn, 1944: 677). Çarşı kelimesi de Farsça çihar-su (dört sokak) terkibinden bozmadır. Çarşıların üstü, açık ya da kapalı olabilir (Özdeş, 1998: 7). 16. yüzyıl sonlarına kadar çoğunlukla pazar kelimesi geçerken daha sonra çarşı kelimesi ön plana çıkmıştır. Pazar kelimesi, kırsal kesimlerde belli zaman aralıklarında kurulan alışveriş yerlerini; çarşı ise yerleşik esnafın faaliyet gösterdiği dükkânların toplandığı mekânları ifade eder hâle gelmiştir (Özcan, 2007: 206).

Şairlerin sarf ettiği sözcükler, genel olarak günlük dile aittir. Ancak iyi bir şairin yaptığı, yepyeni bağlantılarla kelimeleri bir araya getirmektir. Bu başarı kimi zaman yakın ve uzak çağrışımlar sağlayan göstergelerin bir arada kullanılması, kimi zaman çeşitli hayaller çağrıştıran duygu değeri yüksek öğelerin seçilmesi, kimi zaman da alışılmamış bağdaştırmalara gidilmesi sonucunda elde edilir (Aksan, 2021: 70). Mecazlı söylemlerin hayli önem taşıdığı divan şiirinde ise şairlerin, bu başarıya eriştiğini söylemek mümkündür. Kelimelerin anlam dünyasına hâkim divan şairleri genellikle her bir kelimeyi birbiriyle ilişkili olacak şekilde zikrederek manzumeye anlam derinliği kazandırmışlardır. Gündelik dile ait olan “pazar” sözcüğünün de farklı yönlerden benzetme ilgisi kurularak söylendiği ve klasik şiirde çeşit çeşit pazarların ortaya çıktığı görülür. Pazar sözcüğü daha çok teşbih¹ yapılmak suretiyle mısradaki yerini almış ve genellikle benzetme yönü okuyucunun muhayyilesine bırakılmıştır. Vech-i şebeh (benzetme yönü), benzeyen ile benzetilen arasındaki ortak noktaya verilen addır. Benzetme yönü, bazı benzetmelerde herkesçe anlaşılır; bazılarında gizli olup anlaşılması güçtür (Mermer ve Keskin, 2005: 112). Benzeyen ile benzetilen arasında çeşitli yönlerden iştirak bulunabilir yahut tasavvur olunabilir (Bilgegil, 1980: 143). Örneğin “güzellik” ve “hüner”, pazarda iyi olan şeylerin teşhir edilmesiyle; “aşk”, “dilek” ve “akıl”, alışverişle; “gam”, “belâ” ve “dünya”, pazarın kalabalık olmasıyla bağdaştırılarak “bâzâr” kelimesiyle birlikte kullanılmış olabilir.

Her bir şair yeni manalar yakalama çabası içerisinde olsa da divan şiiri ortak bir anlam zemini üzerine kuruludur. Bu yüzden bir kelimenin nasıl veya hangi anlam çerçevesinde sarf edildiğini kavramak için aynı kavramı, farklı divanlar üzerinden

¹ Teşbih “lafızların bir şeyin üst dereceyi bulan bir vasıfta diğer bir şeyle ortaklığına delâlet etmesidir.” Teşbihi (benzetme) meydana getiren unsurlar müşebbeh (benzeyen), müşebbehünbih (benzetilen), vech-i şebeh (benzetme yönü) ve benzetme edatıdır (Bilgegil, 1980: 135)

incelemek yol gösterici olacaktır. Çalışmada da 15. yüzyıldan başlamak üzere her yüzyıldan örnek divanlar seçilerek “bâzâr/çârsû/sûk” kelimeleri taranmıştır. Bu divanlar Şeyhî (öl. 1431), Avnî (öl. 1481), Ahmed Paşa (öl. 1496-97), Necâtî (öl. 1509), Fuzûlî (öl. 1556), Bâkî (öl. 1556), Hayâlî (öl. 1556-57), Nef’î (öl. 1635), Nâ’ilî (öl. 1666), Neşâtî (öl. 1674), Nâbî (öl. 1712), Nedîm (öl. 1730), Şeyh Gâlib (öl. 1799), Enderunlu Vâsîf (öl. 1824) ve Keçecizâde İzzet Molla’ya (öl. 1829) aittir.

Yapılan inceleme neticesinde tespit edilebilen beyitlerde/bentlerde pazar kelimesinin nasıl ele alındığı bahsi “benzetme ilgisine dayalı kullanımlar”, “kalıp ifadeler”, ve “Hz. Yusuf’a telmih” olmak üzere üç başlık altında toplanabilir.

Divan Şiirinde Pazar Kelimesinin Kullanımı

1- Benzetme İlgisine Dayalı Kullanımlar

Pazara teşbih edilen kavramların, taranan divanlardaki kullanım sıklığı aşk 22, cihan 15, hüsn 11, gam 8, fakr/fena 4, hüner 4, fitne 3, melamet 3, vasl-ı yâr 3, bağ 2, bahar 2, efsun/fusun 2, himmet 2, kemal 2, küstahî 2, rıza 2, riya 2, safa 2, suret ve diğer kavramlar 1 kez şeklindedir. Bu kavramların geçtiği beyitlerden örnekler seçilerek konu açıklanmaya çalışılmıştır

Aşk

Arapça ışk kelimesinden türeyen aşk; şiddetli sevgi, bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi gibi manalara gelir. İslami literatürde ilahi ve beşerî aşk olmak üzere iki manadadır. *Kur’an’*da ise aşk kelimesi geçmemekle birlikte buna mukabil hub ve muhabbet kelimeleri yer alır (Konur, 2012:172). Divan şiirinde âşık, maşuk ve rakip üçlüsü arasında teşekkül eden aşk, çokça işlenen temlerden biridir. Bir benzetme yapılacak olursa şiir pazarında çoğu divan şairinin kendini gösterdiği en önemli tezgâh, sevgiliye olan aşkını terennüm ettiği mısralardır demek, yanlış olmayacaktır. Bu yüzden “aşk/muhabbet pazarı” kavramına rastlamak kaçınılmaz bir hâl almıştır ki konuyla çokça örnek beytin olması bu durumu desteklemektedir. Özelde ise “Bâzâr-ı Âşıkân” Sultan Gazneli Mahmud tarafından Belh şehrinde yaptırılan pazarın adıdır (Yazıcı, 1992: 410).

Bu pazarın ana metası âşık ve maşuk olduğundan “aşk pazarı” ifadesinin geçtiği beyitlerde söz varlığı bu düzlemde şekillenir. Necâtî’ye ait örnek beyitte aşk pazarına giden âşık, bir türlü kavuşma mülkünü alamaz. Çünkü gözyaşı, ömrünün sermayesini tüketmiştir.

Girip bâzâr-ı aşkından metâ’i vaslın almadın

Diriğa ömrümün nakdin çürüttü gözlerim yaşı (Tarlan, 1992b: 425)

Sevgilinin ayrılığı dert ve bela iken sevgiliye kavuşmak da korkulu ve tehlikedir. O hâlde aşk pazarında firkat ya da vuslat satın almak, derde dert katmaktan başka bir şey değildir.

Fürkatin derd ü belâdır vuslatın havf u hatar

Çâr-sû-yı aşka gelsin derd olan derd üstüne (Tarlan, 1992b: 369)

Nâ’ilî “bâzâr-ı muhabbet”de değişik bir alışveriş yapmıştır. Gönül sermayesini, sevgiliye verdikten sonra aşk pazarından taze taze gam almıştır.

Hayriye Durkaya

Nakd-ı dili dil-dâra verip mâ-hasal aldım

Bâzâr-ı mahabbetde gam-ı bî-kesel aldım (İpekten, 2019: 457)

Aşk pazarındaki delinin haykırması yine aşkla ilgili olacaktır. Bu pazardaki deli, “Leyla’nın zincirine Mecnun olmayan akıllı değildir.” diye bağırılmaktadır. Şair, “çağırmaq” fiilini bilerek tercih etmiştir. Çağırmaq; bağırmaq, haykırmak anlamının yanı sıra davet etmek manasını da taşır. Necâtî, aşk pazarının divanesini bir tellal gibi düşünerek insanları, aşk pazarına davet eder.

Aşk bâzârında bir divâne gördüm çağırır

Leylî zencîrine Mecnûn olmayan uslu değil (Tarlan, 1992b: 302)

Fuzûlî, aşk pazarında kendisinin Ferhad ile bir tutulduğunu söyler. Ferhad ile Şirin hikâyesinde, Şirin’e ulaşmak için dağları delmesiyle nam salan Ferhad, divan şiirinde sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan âşığın sembolüdür (Pala, 2009: 152). Fuzûlî ise sevgiliye vuslat yolunda gam taşılığına dönen bir âşıktır ve aşk pazarında teşhir edilmektedir. Bu durumda Fuzûlî, aşk konusunda Ferhad’dan daha ileri konumdadır. Her şeyden önce ondaki aşk, İlahî’dir. Ancak “bâzâr-ı aşk”ta Ferhad’la aynı kefeye konmuşlardır.

Beni kim seng-sâr-i mihnetim bâzâr-ı aşk içre

Belâ dâğın çeken Ferhâd ile hem-seng tutmuşlar (Akyüz vd., 1990: 164)

Şair, sevda pazarının şihnesidir. Şihne, şehirlerde gece gündüz asayişini temin eden bekçidir (Şentürk, 2015: 361). Bu pazarın bekçisi olmak ise dert değil; aksine bir gurur vesilesidir. Vücudunda melamet taşının² yaralarını taşıyan birisi için bu iş, oldukça kolaydır.

Gam değil cismimde ger seng-i melâmet zahmi var

Şihna-i bâzâr-i sevdâyım bu zîverdir bana (Akyüz vd., 1990: 137)

Aşk pazarının sarrafı Bâkî’dir. Çünkü gönül kafesi, muhabbet hazinesi ile dolu olan kendisidir. Göğüste yer alan kaburga kemikleri, bir kafes görünümü arz ettiğinden gönül, kafes olarak düşünülmüş ve aşk hazinesinin burada muhafaza edildiği ifade edilmiştir.

Toludur dil kafesi genc-i mahabbetle bu gün

‘Aşk bâzârının ey hâce benem sarrâfi (Küçük, 2019: 435)

Mihr sözlükte sevgi, muhabbet demektir (Şemseddin Sâmî, 1436). Ahmed Paşa’nın Fatih Sultan Mehmet için yazdığı kasidede güneşin, padişahın muhabbet pazarına fazlasıyla ısındığı söylenir. Padişahın sohbeti, güzel şeylerin sergilendiği bir pazar gibidir.

Mihrinin bâzârına bir vech ile germ oldu kim

² “Seng-i melamet” melamet taşı demektir. Melamet, ayıplama ve kınama demek olup aşk ehli tarafından melamet taşına maruz kalmak yeğ tutulmuştur. Bu durum, Hz. Muhammed’in dini tebliğe gittiği zaman taşlanması ve buna rağmen dini irşattan vazgeçmeme hadisesiyle ilişkilendirilmiştir. Melamet taşının açtığı yara, âşıklar için gurur kaynağıdır (Sevimli, 2020: 321-322).

Kapıdan yüz kez kovarsan bacadan düşer güneş (Tarlan, 1992c: 66)

Cihan

Cihan kelimesinin eş anlamlısı “âlem” dir. “Bâzâr-ı âlem” ise bütün çarşı, pazar anlamında bir terkiptir (Çağbayır, 2007: 514). Şairler bu anlamına da yer vermekle beraber daha çok dünyayı, bir pazar yerine benzeterek şiirlerinde zikretmişlerdir. Şairlerin, bu benzetmeyi şiirlerinde sıkça tekrarladığı görülür. Hayâlî Bey, aşağıdaki örnekte kâinat pazarında gördüğü benzersiz güzeli, istemsizce nasıl sevdiğini anlatır.

Bâzâr-ı ka'inâta gördü güzel seni

Bî-ih̄tiyâr sevdî dil ey bî-bedel seni (Tarlan, 1992a: 417)

Fuzûlî, dünya pazarında kendisine değer biçecek kimse olmadığından dünya pazarından ayrılmak ister. Onu almaya, kimsenin parası yetmeyeceğinden müşteri de çıkmayacaktır ve o hâlde dünya pazarında daha fazla durmanın bir manası yoktur.

Bize çün kadr bulunmaz çikalım dünyâdan

Müşterî yok nice bir bekleyelim bâzârı (Akyüz vd., 1990: 262)

Nâ'îlî, idrak incisinin ışığını dünyaya dar olarak görür. Zira idrak olduğu müddetçe, bu âlemi anlamak ve algılamak mümkündür. Ancak ateş gibi idrake sahip biri, dünya pazarını yakıp yok edeceğinden bu pazara sığması mümkün değildir.

Fürûg-ı ge'vher-i idrâke teng imiş bu cihân

Metâ'î âteş olan çârsûya sığmaz imiş (İpekten, 2019: 413)

Aşağıdaki örnekte ise hem bu dünya hem de ahiret pazarı kastedilmiştir. Herkesi yedirip içiren tüccarın, her iki dünya ticaretinden hisse sahibi olduğu ifade edilir. Şair “hâce” kelimesini, beytin anlam bütünlüğüne uygun olarak tüccar manasında kullanmıştır.

Ol hâce-i mün'îm ki Hudâ behre-ver etmiş

Sûdâ-gerî-i çârsûy-ı her dû serâdan (İpekten, 1992b: 113)

Dünya pazarına kâr sağlayacak bir meta getirilse de anlamı yoktur. Çünkü gönül, aşk ateşiyle yanıp tutuşacak ve elbet sonunda her şeyini kaybedecektir.

Cihân bâzârına her ne getirdikse ziyân ettik

Metâ'-ı sudmend ey dil hemân sûz u güdâz ancak (İpekten, 1992b: 173)

Dehr kelimesi hem dünya hem de zaman anlamındadır (Devellioğlu, 2010: 194). Aşağıda verilen iki örnekte ise dehr kelimesine, “zamane” ve “devir” manaları verilmiştir. Bâkî'ye göre zamane pazarında felek, bir sarraftır. Bu sarrafın, terazi kefelere bir ay biri de güneş olup gece gündüz altın tartmaktadırlar.

Çarh bir sarrâfdur mihr ile meh mîzân sana

Çâr-sûy-ı dehr içinde gice gündüz zer çeker (Küçük, 2019: 213)

Bâkî, zamane pazarında şiirini takdir edecek kimsenin bulunmayışından söz eder. Şairin kazancı şiirledir ancak hasis kimseler, ona bir şey bahsetmediği gibi üstelik sıkıntı vermektedir.

Hayriye Durkaya

Bâkî metâ'-ı nazm ile bâzâr-ı dehrde

Cevr-i li'âm u mihnet-i eyyâm sudumuz (Küçük, 2019: 219)

Zaman, devir, dünya anlamındaki rüzgâr (Devellioğlu, 2010: 1054) kelimesiyle Nâ'ilî, "çârsû-yı rüzgâr" terkiibini oluşturmuştur. Memduhunu zamane çarşısına güzellik ve parlaklık veren bir zat olarak niteleyen şair, ona duada bulunur.

Zâtın olsun haşre-dek kâ'im ki anunla müdâm

Çârsû-yı rüzgâra revnak u ferdir gelen (İpekten, 2019: 99)

Hüsn

Şairler, güzellik pazarı manasına gelen "hüsn bâzârı", "bâzâr-ı hüsn", "çârsû-yı hüsn" terkiplerine yer vermişlerdir. Müşteri, pazarda iyi ve güzel olan şeye rağbet eder. Bu yüzden güzellik pazarının en önemli şahsiyeti ise güzelliğiyle bilinen sevgilidir. Divan şiirinde sevgili uzun boylu, ince belli, siyah saçlı, siyah gözlü, uzun kirpikli, küçük burunlu, beyaz tenli, pembe yanaklı ve parlak yüzlü olup huriler kadar güzeldir (Erdoğan, 2013: XIII). Verilen örnekte sevgili, güzellik pazarında dağınık kâkülüne meftun olan âşığın döktüğü gözyaşlarını sergiler. İyi bir mal imal edip onu teşhir etmek manasındaki "iş asmak" tabiri ise zülüfle ilişkilendirilir (Çavuşoğlu, 2001: 97). Bu beyitte de lal ve inci kadar değerli olan gözyaşlarını, göz dükkânında teşhir eden kâkül vardır.

Hüsn bâzârında iş asmış perişân kâkülün

Gözlerim dükkânına la'l ü güher zeyn eylemiş (Tarlan, 1992b: 263)

Güzellik pazarında, güneş yüzlü sevgili varken para verip de kimse diğer güzellere bakmaz. Akçe, para, mangır anlamındaki "fels" in çoğulu "fülûs" olup ağırlık ve büyüklükleri hesaba katılmaksızın bütün bakır ve bronz sikkeler için kullanılır. Halk dilinde kırmızı renkte olduğu için bakır sikkelere "fülûs-i ahmer" denilir (Artuk, 1995: 1). Şair, sevgilinin yüzü ile kırmızı renkli sikke arasında şekil yönünden benzerlik kurmuştur.

Âfitâb-ı âlem-ârâyı cemâlin var iken

Hüsn bâzârında almaz kimse fels-i ahmere (Tarlan, 1992b: 350)

Sevgilinin yanağı, dünyayı aydınlatan güneş misalidir. Maşuk, bu hâliyle güzellik pazarında bulununca çarşı kızışmıştır.

'Ârızun hûrşîd-i 'âlem-tâb mâhiyyetlüdür

Anun için hüsnünün bâzârı germiyyetlüdür (Küçük, 2019: 137)

Pazarın kalabalık olması, o pazarın bereketini gösterir. Bu durumda güzellik pazarının bereketi, çarşayı süsleyen âşıkların çokluğudur. Anca şair, gül yanaklı sevgilinin, güzelliğe alıcı olan âşıkları isteyip istemediğini sorar.

Kesret-i 'uşşâkdur ârâyîş-i bâzâr-ı hüsn

Nâ-harîdârân-ı hüsnê gül-ruhân kâ'il midür (Bilkan, 2011: 587)

Melahat kelime anlamıyla güzellik, yüz güzelliği, tuzluluk (Çağbayır, 2007: 3123) demektir. Hayâlî, sevgilinin lal taşına benzeyen kırmızı dudakları yüzünden perişan olunca "melahat çârsû"sunda şarabın müşterisi olmuştur. Sevgilinin güzellik

unsurlarının teşhir edildiği pazar, “melâhat çârsû”su olarak adlandırılmıştır. Bunun dışında kelimenin “tuzluluk” manası göz önünde bulundurulduğunda akla Osmanlı’da kurulan tuz pazarları gelir. Osmanlı Devleti’nde tuza duyulan ihtiyaç ve bu doğrultuda halkın arzını karşılama dolayısıyla tuz pazarları kurulmuş; hatta ticaretin süreklilik arz etmesi için özel yönetmelikler yayınlanmıştır. Böylece tuz yatakları, mağaralar, göl ve deniz kıyıları ile tuzlular devlet mülkiyetine alınmıştır (Yemişçi, 2020: 170).

‘Aceb şûrîde-hâl oldun Hayâlî lâ’l-i yâr için

Melâhat çârsûsunda haridâr-ı mül olmuşsun (Tarlan, 1992a: 302)

Bu örnekte de söz edilen pazar, güzellik pazarı olmalıdır. Güzellik pazarında amber, sevgilinin ayağının tozuna benziyor denilerek satılmıştır. Âşık için sevgiliye ait her şey değerli olduğundan, onun ayak tozu bile hoş kokusuyla bilinen amberi kıymetlendirmektedir. Eskiden altın kadar değerli olan amberin içine miktarını çok göstermek amacıyla toz katılmaktaydı. Tabii olarak amberin değerini düşüren bu durum, şairlerce sevgilinin ayağının izinin tozu ile kurgulanarak kasıtlı olarak tersine çevrilmiştir (Şentürk, 2016: 320).

Yârîn ayağı tozına benzer deyü bugün

Bâzâr içinde anberi Allâh ki sattılar (Tarlan, 1992b: 190)

Gam

Âşık, sevgiliye kavuşma sergüzeşinde daima gamlıdır. Divan şairleri, âşığın gamını esas alarak “gam pazar”ı kavramına yer vermişlerdir. Gamı çeken gönüldür ve o hâlde böyle bir pazarda satılabilecek şeylerden biri gönül olabilir. İlgili beyitte, pazarlarda bağırarak satış yapan bir tellala benzeten aşk, gönülü elden çıkarmaya niyetlenmiştir.

Bâzâr-ı gamda dil midir ol kim mezâd olup

Dellâl-ı ‘aşk elinde iken âhır olmadı (Tarlan, 1992b: 418)

Bela pazarında kavuşmayı, ayrılığa satar; derdi, dermana alırlar. Böylesi bir alışverişin olduğu pazarda ise ölmekten kimse korkmaz. Beyitte “belâ” kelimesinin “gam ve keder” anlamının yanı sıra “evet” (Devellioğlu, 2010: 92) manasıyla da yer aldığı görülür. Ruhlar, ilahî makamdayken “kâlû belâ”³ diyerek kulluk sözleşmesi yapmışlardır.

Ölümden kim kaçar çünkü belâ bâzâr-gâhında

Satarlar vaslı hicrâna alırlar derdi dermâna (Tarlan, 1992b: 392)

Fuzûlî, sevgiliye “kavuşma şerbeti, ayrılık derdine ilaç olan” diye seslenerek gam pazarında geçerli paranın, gözyaşı olduğunu açıklar.

Ey şerbet-i vaslın elem-i hecre ilac

Bâzâr-ı gamunda eşk nakdine revaç (Akyüz vd., 1990: 317)

³ “Hak Teala insanlardan çok evvel onların ruhlarını yaratmış ve sormuş, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (Elestü bi-Rabbiküm) Onlar da “Evet, öyledir.” demişler (kâlû belâ). Böylece Allah’la kulları arasında bir sözleşme yapılmış; kullar, Allah’a ahit ve söz vermişlerdir. Buna bezm-i elest, ezeldeki meclis ve ahit denir.” (Uludağ, 2005: 206).

Hayriye Durkaya

Gam pazarında olabilecek dükkânlardan biri de meyhanedir. Nâ'îlî de bu olasılıktan faydalanarak aşk mimarının, gam pazarında binlerce meyhane inşa ettiğini ifade eder. Meyhanede kadehlerin dolması hususunda yardım edecek ise âşığın kanlı ciğeridir.

El verir sahbâsına hûn-ı ciğer bennây-ı 'aşk

Çârsûy-ı gamda bin mey-hâne bünyâd etse de (İpekten, 2019: 516)

Fakr/Fena

Kendilerini genellikle rint olarak addeden divan şairleri, rindane yaşayışın gereği olarak dünyaya dair hiçbir şeyi istemezler. Bundan dolayı fakr ve fena (hiçlik, yokluk) onlar için istenen bir durumdur. Aynı şekilde bu iki hâl, tasavvuf ehli için de arzulanan bir mertebedir. O hâlde yokluk, itibar gören bir kavram olduğundan Hayâlî, "câme-i cism" yani teni bile istemez. Maddeye dair hiçbir şey istemeyen şair, fena pazarında kendisine neden tenin verildiğini anlayamaz.

Ey rûh bana câme i cismi neye verdin

Bâzâr-ı fenâda beni dellâl mı sandın (Tarlan, 1992a: 240)

Hayâlî, kendisini fena pazarının tellalı olarak niteler. Yokluk pazarındaki tellal ise ancak soyut bir şeyi alıp verebilir. Şair de bunu göz önünde bulundurarak can tüccarına, kederi alır.

Hâce-i câna metâ'-ı gussayı almaktayız

Biz Hayâlî bu fenâ bâzârının dellâlıyız (Tarlan, 1992a: 155)

Aşk diyarındaki "fakr (fakirlik) pazarında" revaç bulmak isteyen kişi, pazarın adına uygun olarak masivaya ait her şeyi terk etmeli ve her şeyden kendini tecrit etmelidir.

Terk ü tecrîd ihtiyâr et kim diyâr-i aşkta

Fakr bâzârına esbâb-ı fenâdandır revâc (Akyüz vd., 1990: 154)

Hüner

Bir şairin kendisinde ispatlamak istediği yönü hüneridir. Bu yüzden şair, kadrinin bilinmediğine dair sitemde bulunarak diğer şairleri yererek veya sanatından sitayişle bahsederek şiir mecrasında varlığını ispatlamaya çalışır. Şairlikteki önemi aşikâr olan hüner, divan şiirinde pazarı olan/kurulan bir kavram olarak da işlenir. Örneğin Nâbî, kabiliyet pazarında değerini anlayacak bir terazinin kalmadığından şikâyet eder.

Kadrin anlar yok bilür yok merdüm-i sencîdenün

Çâr-sûy-ı kâbiliyyetde terâzû kalmamış (Bilkan, 2011: 720)

Şairler, istidat pazarında şenlik kurmuş ve burayı Lale Devri eğlencelerindeki gibi ışıklarla donatmıştır. Bir cins lale olan "gülürler", avize diye dükkâna asılınca pazar yeri aydınlanmıştır. Lale Devri şairlerinden olan Nedîm, bu fahiye beytinde hem şahsından hem de dönemin diğer şairlerinden övgüyle söz ederek şiirlerinin âdeta ışık saçtığını söylemeye çalışmıştır.

Sûk-ı isti'dâda şehriyân edip yârân-ı nazm

Ettiler gülrîzler âvîze dükkân üstüne (Macit, 2016: 29)

Osmanlı'da ilim, irfan merkezi olarak konumlanan İstanbul, Lale Devri şairi Nedim'in mısralarında övgüyle söz edilmiştir. İstanbul, dükkânlarında ilim kumaşı satılan hüner pazarlarına sahip bir yer olarak nitelendirilmiştir.

Kâlâ-yı ma'ârif satılır sûklarında

Bâzâr-ı hüner ma'den-i ilm ü 'ulemâdır (Macit, 2016: 99)

Hüner çarşısında marifetini sergileyen şairler, alışveriş adabının yerine getirilmesini umarak devlet adamlarından ihsan beklerler. Zaten Osmanlı padişahları, iyi bir şiiri takdir edebilen yetenekli birer patronudurlar (İnalçık, 2015: 22). Nedim de yazmış olduğu kasidesinde hüner çarşısının hararetli olmasına karşılık devlet erkânının (Sultan Ahmed ve Damad İbrahim Paşa) neden şiir erbabına bol keseden harcamadığını sorgular.

Sûk-ı isti'dâd germâgerm iken böyle neden

Tutmak enbân-ı sadefde geoverin yektâ gibi (Macit, 2016: 84)

Fitne

Divan şairlerince bahsi geçen bir diğer pazar türü ise “fitne ve fesat pazarları”dır. Nef'î'nin Sultan Murat Han için yazmış olduğu kasidede asilik yapanların kurduğu fesatlık pazarının, padişahın hükmüyle bozulduğu ifade edilir.

Katl edip ol fâsidi bozdun tılsım-ı fitneyi

Buldu bâzâr-ı fesâd icrâ-yı hükmünle kesâd (Akkuş, 1993: 128)

Aşağıdaki beyitte de benzer bir söylem vardır. Yine bir devlet büyüğüne sunulan kasidede, fitne pazarı kaynıyor olsa da bunun bir önem arz etmediği söylenir. Çünkü bu adil yönetici sayesinde fesat ehli asla rahata kavuşamayacaktır.

Zamân-ı ma'deletinde kemînden çıkamaz

Ne denli fitnenin olursa germ bâzârı (Akkuş, 1993: 199)

Sihir, fitne ve fesada sebep verir. Sihir ilmini, insanoğluna öğreten ise gökyüzünden yeryüzüne indirildiğine inanılan Harut ve Marut⁴ adlı iki melektir. Ancak örneğe bakıldığında Nef'î, kendisini Harut'tan bile üstün tutar. Çünkü onun şiiri, büyüleyici niteliktedir. Hatta fitne çarşısına sihir dükkânı açılacak olursa Harut'a yıllarca sihir talim ettirecek kadar fikrinin olduğunu beyan eder.

Nice yıl istese sihr öğredir Hârût'a endîşem

Açınca çârû-yı fitnede dükkân-ı sahhârî (Akkuş, 1993: 89)

⁴ Allah katından dünyaya, insan terkinde gönderilen iki melektir. Harut ile Marut, gündüzleri kadılık yapar; geceleri ibadette vakit geçirirler. Bir gün Zühre adındaki bir kadın, kocasıyla geçinememesinden boşanma davası açar ve Harut ile Marut'un huzuruna çıkar. Melekler, bu kadına âşık olurlar. Kadın, eğer vuslatını istiyorsanız üç şeyden -puta tapma, şarap içme, haksız yere kan dökme- birini yapmalısınız der. Melekler, daha masum gördüklerinden şarap içmeyi kabul ederler. Sarhoş olduklarında Zühre, onlardan ism-i azam duasını öğrenerek göğe yükselir. Harut ile Marut'a kıyamete değin, Babil'de bir kuyuda baş aşağı asılı kalma cezası verilir. Rivayete göre bu kuyuya gelenlere sihir öğretirlermiş (Kurnaz, 2009: 223).

Melamet

Ayıplama, kötüleme, karalama anlamlarına gelen melamet, kınayanın kınanmasından çekinmeden doğru yolda yürümektir. Özellikle âşıklar, aşkları uğruna her türlü kınanmayı göze almışlardır (Konur, 2012: 163). Fuzûlî'den alınan aşağıdaki örnekte de âşığın melamet pazarından çıkmaması istenir. Gamdan yırtılan yaka, âşığın bu pazardan gitmemesi için eteğini tutar.

Çıkma ey divâne bâzâr-ı melâmetten deyu

Muttasil çâk-i giribânım tutar dâmânımı (Akyüz vd., 1990: 259)

Ferhad ile Mecnûn âşıklık mertebesine ulaşması dolayısıyla melamet pazarından eşyasını toplamıştır. Çünkü bu merhaleyi çoktan geçmişlerdir. Nâbî, bu durumda gönlüne hitaben artık bu pazarın başı olduğunu söylüyor. Pazarbaşı, pazarı yöneten ve ona düzen veren kimselere verilen addır (TDK, 2005: 1588).

Ferhâd ile Kays eyledi ber-çîde metâ'ın

Ey dil ser-i bâzâr-ı melâmet sana kaldı (Macit, 2016: 1120)

Hayâlî, açık bir şekilde ifade etmese de bahsettiği pazarın “melamet pazarı” olduğu görülebilir. Zühd ve takvadan nasiplenmek isteyen kişi, melamet ehlini kınamaksızın bu pazar içindeki her bir üstattan gösteriş ve dünya kaygısından arınma sanatını öğrenmelidir.

Zühd kârunsa melâmet ehlini ayb eyleme

Gir bu bâzâr içre her üstâddan bir san'at al (Tarlan, 1992a: 199)

Vasl-ı Yâr

Enderunlu Vâsıf, sevgiliye ait kavuşma pazarında alışverişin nasıl gerçekleştiğinden söz eder. Bu pazarda sevgilinin yanağından öpücük almak isteyen âşık, karşılığında gönlünü vermelidir.

Gül bûse-i izârını al dil ver iş budur

Bâzâr-ı vasl-ı yârda alış veriş budur (Gürel, 1999: 302)

Sevgiliye kavuşmayı arzulayan âşık, can nakdi elinde beklemektedir. Bu pazarda âşık canını feda etmeye hazırdır. Çünkü her ne şekilde olursa olsun, sevgiliye vuslat onun için kârdır. Şair, pazara benzetilen ögeyi açıkça belirtmese de beytin anlam bütünlüğünden bahsi geçen pazarın, “sevgiliye vuslat” olduğu söylenebilir.

Nakd-i cân elde gönül vaslına hâhişgerdir

Elbet ey şûh bu bâzârda çıkan kâre çıkar (Ceylan ve Yılmaz, 2005: 436)

Avnî, akçeye benzettiği tüm gözyaşlarını harcamış olsa da gittiği pazarda sevgiliye kavuşmayı alamamıştır. Gözyaşlarını tüketerek vuslata ereceğini hayal eden şair, bu pazarda kandırıldığını düşünür. Beyitte pazara benzetilen öge söylenmemiş olsa da bunun “vasl pazarı” olduğu açıktır.

Gözyaşın harcandı vaslun almadı

Avnî bu bâzârda mağbûndur (Doğan, 2011: 93)

Bağ

Gül bahçesi, pazar olarak tasavvur edilmiştir. Çin limanında bir tellala benzetilen sabah rüzgârı, gül bahçesine benzeyen pazarda Tatar miskini açık artırmayla satar. Şair, beyti koku imajı üzerine şekillendirmiştir. Divan şiirinde hem Çin hem de Tatar, miskle ilişkilendirilmiştir.

Sabâ dellâl-i bender-gâh-ı Çin olmuş mezâd eyler

Meyân-ı çarsû-yı gülşeninde müşk-i Tâtârı (Akkuş, 1993: 87)

Bahar mevsiminin gelmesiyle bahçe, bir pazar yeri gibi hareketlenmiştir. Şükûfe, sarraf; gül ise aktara teşhis edilmek suretiyle çarşıdaki yerlerini almışlardır.

Çâr-sû-yı bâğ seyrânı bu gün mergûbdur

Kim şükûfe anda sarrâf oldu vü 'attâr gül (Akyüz vd., 1990: 44)

Bahar

Nedîm, sözünün boyuna göre renk elbisesi biçip eskittikten sonra diğer şairlerin de istifade etmesi için bahar pazarında satışa sunar. Şairin lafzı ölçülü ve renkli olduğundan sözünün satışı, bahar pazarında olmuştur.

Kad-i güftârıma evvel biçilip câme-i reng

Sonra fersûdesi bâzâr-ı bahârâna gelir (Macit, 2016: 80)

Aşağıdaki beyitte ilkbahar pazarı söz konusu edilir. Geline benzeyen bu ilkbahar pazarında alışveriş iyice kızışmıştır. Çünkü açan, sadece bir güldür ama ona müşteri binlerce bülbül vardır.

Nedir bu germî-i bâzâr-ı nevbahâr-ı arûs

Açılrsa bir gül-i ter bin hezâr olur peydâ (Macit, 2016: 293)

Efsun/Fusun

Sevgilinin gözleri, sihirlidir. Hatta sihir konusunda, sihrin kaynağı olarak bilinen Harut ve Marut'tan daha üstündür (Tökel, 2000: 359). Bu yüzden sevgilinin bakışları, sihir pazarını unutturacak kadar etkileyici bir güce sahiptir.

Gözlerin bâzâr-ı efsûnu fesâne eyledi

Leblerin devrinde düştüler ayağa bâdeler (Tarlan, 1992a: 131)

Sevgili, bezm-i eleste vermiş olduğu kulluk ahdinden sonra “fitne kadehinden” elini çekmiş olsa da Nâ'ilî'nin aklını kurcalayan bir soru vardır. O da sevgilinin gözünün, sihir pazarının şahneliğini neden üstlendiğidir. Çünkü fitneden vazgeçen biri, bu görevi de artık ifa etmemelidir.

Sâgar-ı fitneden el çaktı kazâ 'ahdinden

Bü'l-'aceb şâhne-i bâzâr-ı füsûndur çeşmün (İpekten, 2019: 429)

Himmet

Himmet, sözlükte yardım, ihsan; çalışma, gayret; manen büyük kimselerin, ermişlerin dilediklerini yerine getirmelerini sağlayan manevî güçtür (Ayverdi, 2010:

Hayriye Durkaya

509). Aşağıdaki beyitte himmet, yardım ve ihsan anlamında kullanılmıştır. İhsan pazarında her zaman bolluk vardır. Şeyhî'ye göre bu pazarın ambarındaki yiyecek, her zaman dükkânlara kaynak olmuştur.

Bâzâr-ı himmetünde hemîn harç-ı sâ'adur

Yıllarla her zahîre ki dükkâna kân kodı (Biltekin, 2018: 65)

Nâ'ilî çömlek ve şarap kadehini, mücevherden ayırt edecek bir sarrafı arar. Bu sarraf ise himmet pazarının sarrafıdır.

Kanı bir sayrafi-i çârsûy-ı himmet kim

İntikâd ede güherden hazef ü mînâyı (İpekten, 2019: 64)

Kemal

Kemal; sözlükte olgunluk, yetkinlik, mükemmellik, değer, baha (Devellioğlu, 2010: 581) anlamına sahiptir. Nâ'ilî, vezir Salih Paşa için yazdığı kasidede, şiirini kemal pazarındaki yeni kumaşa benzetir. Bu yeni kumaş yani şiir, o kadar güzeldir ki diğer şairler ona kıskançlıkla nazar etmişlerdir. Kem gözlü bakışlar, sanki birer damga gibi kumaşa işlenmiştir.

Nev-kumâş-ı ser-i bâzâr-ı kemâlüm ne 'aceb

Kalsa tamgâ gibi reşğ ile metâ'umda uyûn (İpekten, 2019: 143)

Aşağıdaki fahriye beytinde şair, kendini çok hünerli biri olarak tanımlayarak şiirini yazmak için söz dükkândaki süse ihtiyaç duyduğunu söyler. Çünkü şiirini oluşturan her bir unsur, kemal pazarının âdeta süsü olacaktır.

Kıl metâ'-ı nazmını ârâyış-i sûk-ı kemâl

Ey Nedîm-i pür hüner zîb-i dükkân lâzım sana (Macit, 2016: 294)

Küstahî

Mevleviliğe ait tabirlerdendir. Suçlu demektir. Mevleviliğin şeref ve haysiyetine uymayacak işlere girişen küstah sayılırdı. Küstah olan kişiye ayakta tutmak, birkaç gün bir köşeye hapsedmek veya yolsuz etmek (hırkasının alınması) cezaları verilirdi (Çelebi, 2015: 126). Mevlevi bir şair olan Şeyh Gâlib, kendisini küstahlık pazarının süsü diye nitelendirse de böyle olmaktan muzdariptir. Çok ilginçtir ki Şeyh Galib'in vefatına dair söylenen farklı farklı rivayetlerde ortak olan nokta şairin gurura kapılması ve daha sonra bundan pişmanlık duyarak hastalanmasıdır (İpekten, 2006: 14). Belki de Gâlib'in "zîver-i bâzâr-ı küstâhî menem" mısraını zikretmesi tesadüfi değildir.

Zîver-i bâzâr-ı küstâhî menem

Hem yine bîzâr-ı küstâhî menem (Okcu, 2011: 500)

Şeyh Gâlib'in bahsi geçen gazeline İzzet Molla, bir nazire yazmış o da kendini küstahlık pazarının tüccarı olarak nitelemiştir.

Görme 'ayb kâle-i noksânımı

Hâce-i bâzâr-ı küstâhî benim (Ceylan ve Yılmaz, 2005: 550)

Rıza

Allah’tan gelen iyi ve kötü her şeye razı olma hususu, aşk ehlinin hasletlerindedir. Kalenderî bir şair olan Hayâlî, yaşayış şekli dolayısıyla başkalarının kınamasından çekinmez. Aksine bu ayıplamaların kendisine değer katması sonucunda, rıza pazarında değerinin arttığını savunur.

Ta’nesi taşına her bir nâkesin kıymet koyup

Ben bu bâzâr-ı rızâda cevheri oldum yine (Tarlan, 1992a: 252)

Mevlevî bir şair olan Şeyh Gâlib’e göre yokluk, aslında bir kazançtır. Rıza pazarındaki kişi, yokluğu bile gönül hoşluğu ile karşılamalıdır. Çünkü bu bir süreçtir ve buna razı gelmeyecekse tasavvuf yolundan dönmelidir.

Fakîrdir bînevâlar kârıdır bu

Dönersen dön rızâ bâzârıdır bu (Okcu, 2011: 332)

Riya

Hayâlî Dîvânı’nda bahsi geçen pazar, riya pazarıdır. Gösteriş, ikiyüzlülük, sahtekârlık anlamındaki riya; tasavvufta Hak rızası için yapılmayan samimiyetsiz ibadetlerdir (Uludağ, 2005: 297). Bu şekilde ibadet edenler ise zahitlerdir. Rintlerle dünya görüşü tamamen farklı olan zahit tipi dini kurallara sıkı sıkıya bağlı, zahire önem veren, kendi fikirlerine uymayan birini tenkitte tereddüt etmeyen sözde dindarlardır (Şentürk, 1996: 1-3). Aşağıdaki örnekte riya pazarının sıcaklığında hâlâ sert olan zahidin, yıllarca kalsa bile cehennem ateşinde pişmeyeceği söylenir. Riya pazarı ile kastedilen dünya olmalıdır. Bu dünyada olgunlaşmayan zahit, cehenneme gitse de bir şey değişmeyecektir.

Puhte olmaz âteş-i düzahla yüz bin mâh ü sâl

Şol riyânın germ bâzarında zâhid serd olan (Tarlan, 1992a: 241)

Safa

Safa; gönül şenliği, neşe, zevk, eğlence anlamlarındadır (Devellioğlu, 2010: 1061). Tasavvufî istilahta ise safa hiçbir şeyin sofiyi kederlendirmemesi, her şeyin onunla safa bulmasıdır (Uludağ, 2005: 303). Örnek beyitte “safa”nın tasavvufî anlamıyla söylendiği görülür. Safa pazarına erişmek isteyenler, aşk ve melamet yolunda darağacına asılan Mansur’a bakmalı ve utanmayı bırakmalıdır. Başka bir ifadeyle kınanmaktan korkmamalıdır.

Bulmaz sâfâ bâzârını terk itmeyenler ‘ârını

‘İşk u melâmet dârını makbûl ider Mansûr’ı gör (Biltekin, 2018: 118)

Bir pazar, bütünüyle zevke hitap etmelidir. Şair, memduhunun mührünü basmadığı sikkeyi renksiz bulduğu için bu sikkenin, zevk pazarında rağbet görmeyeceğini söyler. Ama gül renkli mühür, sikkeye işlendiğinden beri zevk pazarına layık hâle gelmiştir.

Zevk bâzârında bulmazdı bu reng ile revac

Etmeseydi nakş-i mührün sikke-i dînâr gül (Akyüz vd., 1990: 47)

Hayriye Durkaya

Suret

Mevlevi bir şair olan Şeyh Gâlib'in mısraında "suret pazarı" ney metaforu üzerinden zikredilmiştir. Neyin deliği, suret pazarındaki küçük bir caddeye benzetilmiştir. "Suret" dış görünüş, şekil manasına geldiğinden şairin vurgulamak istediği, bu pazarın maddeye ait oluşudur. Hâlbuki görünen bu küçük delik ardında türlü hakikatler vardır.

Hûr-ı behişt-i nağmeyi gûne-be-gûne gösterir

Kûçe-i sûk-ı sûretin câddesidir fezâ-yı ney (Okcu, 2011: 560)

Kalem sokağının, sûku's-süvere (tasvirler/resimler çarşısına) benzeyip benzemediğini soran şair, aslında cevabı çok iyi bilmektedir. Zira onun şiiri, mazmunlara binlerce renk katacak güçtedir. Kalem, dar bir sokak olarak hayal edilse de yazdıkları, binlerce resim veya renkli renkli tasvirlerin bulunduğu çarşıya çıkmaktadır.

Sûku's süver midir bilemem kûçe-i kâlem

Sad-renk eder mezâmini hûr-ı cinân gibi (Okcu, 2011: 100)

Adalet

Adalet pazarında, adalet satılmalıdır. Ancak şair, bu pazardaki tüccara sitemkârdır. Çünkü durmadan niyazda bulunup tespah çekse veya söz madeninin cevheri, memduhun ayağının toprağından olsa da felek tellalının elinde hep hor görülmüştür.

Lâyık müdür ey hâce-i bâzâr-ı adâlet

'Âlem pür olup möhre-furûşân-ı du'âdan

Dallâl-ı sipihriün ola destinde muhakkar

Ol kân-ı suhen geöheri hâk-i kefi pâdan (İpekten, 2019: 114)

Belagat

"Belagat, hem düzgün hem de yerinde söz söyleme metodunu öğreten bir ilimdir." (Mermer ve Keskin, 2005: 16). Kendini övmek isteyen şair, belagat pazarının tüccarı olarak kendini görür. Onun söz kumaşı, her zaman rağbet edilen kumaştır.

Benem ol hâce-i bâzâr-ı belâgat ki budur

Her kumâş-ı suhanım râyic-i kâlâ-yı be-kâm (Gürel, 1999: 224)

Beyan

Belagat biliminin ikinci kısmını oluşturan ilim adına beyan denir. Söze açıklık, incelik veya manaya güçlülük veren önemli bir unsurdur (Mermer ve Keskin, 2005: 18). Neşâtî, kendisini beyan pazarının sahibine; gönlünü ise eşi benzeri olmayan incilerle dolu küçük bir dükkâna benzetmiştir.

Ol hâce-i bâzâr-ı beyânem ki derûnum

Dükânçe-i pür-geöher-i bî-misl ü bahâdur (Kaplan, 2019: 74)

Can Cevheri

Âşıklar, sevgilinin uğruna canlarını harcamaktan çekinmezler. Can özünün satıldığı bir pazarda, sermayeyi artıran ise Nâ’îlî’nin canı olmuştur. Çünkü o, sırlar hazinesine vâkîf olmuştur.

Reh-yâfte-i gevher-i gencîne-i esrâr

Sermâye-dih-i çârsû-yı cevher-i cânsın (İpekten, 2019: 182)

Celal

Şair, memduhuna övgüsünü “bâzâr-ı celâl (yücelik pazarı)” terkihi üzerinden izah eder. Burası öyle bir pazardır ki ayın bile ayarı düşük çıkmıştır. Ayın değerini ölçen ise rengi dolayısıyla mihenk taşına benzetilen gökyüzüdür. Mihenk taşı, altın veya gümüşün ayarını tespit için kullanılan siyah bir taştır (Yeşilbağ, 2019: 704). Bu durumda ay, altına teşbih edilmiştir.

Bâzâr-ı celâlinde ayârın mehûn eksûk

Gösterdi şeb-i târ mihakdür ana güyâ (Tarlan, 1992b: 49)

Cünun

“Cünun”un kelime anlamı delilik, çılgınlıktır (Tulum, 2013: 232). Âşığın garip davranışlarını delilikle bağdaştıran kişiler, âşığı dışlamaya çalışırlar. Âşık ise onu kınayanları gafletle ve ilahi aşkı idrak edememekle tavsif eder. Melamet ehli, zaten kınanmaktan asla korkmaz (Selçuk, 2007: 497-498). Kendini bu şekilde değerlendiren Fuzûlî, kendini kınayan gamsıza (aşk derdi çekmeyen) delilik pazarında rezil olan birinin utanmaktan korkmayacağını ve şöhrete kavuşma gibi bir arzusunun olmayacağını söyler. Bu sefer söz konusu edilen pazar yeri, cünundur.

Fuzûlî’ni melâmet eyleyen bî-derd bilmez mi

Ki bâzâr-ı cünûn rûsvâlarında neng ü nâm olmaz (Akyüz vd., 1990: 185)

Çin

Çin, Hita dolayısıyla miskin kaynağıdır. Bu sebeple ilgili kelime üzerinden misk (müşg), bûy, âhû, nâfe, kan, Tâtâr, Hatâ /Hitâ gibi unsurlarla zengin bir tasavvur alanı oluşmuştur (Yeniterzi, 2010: 310). İlgili beyitte Çin pazarından gelen hoş esintinin sebebi, sevgilinin güzel kokular saçan tabiatına bağlanmıştır. Sevgili, çiçeklerin padişahı güle benzetilmiştir.

Bûy-ı hulkundan eserdür nefha-i bâzâr-ı Çîn

Fasl-ı cûdundan varaktır dâver-i ezhâr gül (Tarlan, 1992a: 44)

Endişe

Aşağıdaki beyitte Nef’î, şiir sermayesine iltifat eden memduhuna teşekkür eder. Şairin şiir sermayesini besleyen “bâzâr-ı endişe” yani düşünce pazarıdır. Nef’î, eğer memduhundan karşılık bulamıyorsa, düşünce pazarının mahşere değin durgun kalacağını ifade eder.

Metâ’-ı nazmumun sen olmasan zîrâ harîdârı

Kalırdı haşre dek bâzâr-ı endîşem kesâd üzre (Akkuş, 1993: 193)

Hayriye Durkaya

Firak

Firak kelime anlamıyla ayrılmak, ayrılmadır (Devellioğlu, 2010: 3017). Âşık, vuslata nail olamadığından kederle birlikte gitgide kıymetini yitirmiş; bu yüzden de ayrılık pazarının tüccarı, onu hiç pahasına satmıştır.

Şöyle bî-kıymet olur 'âşık-ı mihnet-zede kim

'Âkıbet hîçe satar hâce-i bâzâr-ı firâk (Küçük, 2019: 251)

Hak

Allah, her varlığı noksansız yaratmış ve Hak pazarında ortaya çıkarmıştır. Hak pazarından maksut, kâinat olmalıdır. Şair, banisi Allah olan pazarda az bulunan ve paha biçilemeyen şey nedir, diye sormaktadır.

Her nesne kim yarattı Hudâ bî-bahânedir

Bâzâr-ı Hak'da kâsid olan bî-behâ nedir (Tarlan, 1992a: 117)

Hakayık

Hakayık gerçekler, doğrular demektir (Tulum, 2013:251). Kendisini hakikat pazarındaki terziye benzeten Nâbî, mana güzelinin boyuna terkip elbisesi giydirmiştir. Şair, hikemî üslubun en önemli temsilcisi olduğundan "bâzâr-ı hakâyık" terkiğini özellikle seçmiş olmalıdır. Kâinatı anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan bu üslup, hakikati bulmanın peşindedir (Mengi, 1991: 82).

Zihî hayyât-ı hil'at-dûz-ı bâzâr-ı hakâyık kim

Kad-ı ma'nâyı itmiş câme-i terkîb ile ber-pâ (Bilkan, 2011: 1)

Heves

Gönül, heves pazarının ortasında yer alırken sevgilinin saçları, tıpkı bir yan kesici gibi onu da dolandırmıştır. Heves, gelip geçici şeylere duyulan istektir. Gönül de heves pazarına düşünce dolandırılmaktan kaçamamıştır. Divan şiirinde sıkça söylenen âşığın gönlünün, sevgilinin saçına asılı olduğu hayali, beyitte zengin bir mecazla aktarılmıştır.

Bâzâr-ı heves içre kalb idi gönül ammâ

Nâzîklik ile zülfün anı da dolandırdı (Tarlan, 1999: 407)

Hired

Hired; akıl, us demektir (Devellioğlu, 2010: 416). Nâ'ilî, memduhunun çok kıymetli olması dolayısıyla kimsenin bunu anlamaya muktedir olamayacağını "akıl pazarı" üzerinden açıklar. Nakkâd, paranın sahte olanı ile olmayanını ayırt eden kişidir (Şemseddin Sami, 1469). Bahsi geçen nakkâd, akıl pazarında olduğundan diğerlerinden çok daha mahirdir. Ancak yeteneğinin yetersiz kaldığı tek bir husus vardır ki o da memduhunun kadridir.

Fehm eylemekde 'âciz olur Nâ'ilî gibi

Nekkâd-ı çârsûy-ı hired kadr ü kıymetin (İpekten, 2019: 211)

İnayet

İnayet yani iyilik (Devellioğlu, 2010: 500) alıcısının pazarında, ölçüp tartmaya hacet olmadığından teraziye gerek yoktur. Müşteri, iyilik almaya niyetliyse istediği kadar alabilir.

Bâzâr-ı harîdâr-ı ‘inâyet götürüdür

Hîç bey’ u şîrâ anda terâzû ile olmaz (Bilkan, 2011: 657)

İşve

Cilve, naz ve eda gibi anlamlara gelen işve, genelde sevgilinin dikkat çekmek için sergilediği tavidir. Şive ve işve asıl itibariyle naza dayanır. Naz her güzeldedir fakat işve ile pek azı öne çıkar (Eren, 2016: 17). Tüccar çocuğu olan sevgili, nazla dolu bir şehirde işve pazarına gitmiştir. Kendisinde fazlasıyla naz olmasına rağmen naz dükkânından yine alışveriş yapacaktır.

Dediler şehir-i nâzâbâd içinde işve sükunda

O tâcirbeççe bir dükkân-ı istignâyâ girmiştir (Macit, 2016: 306)

İtibar

Nâ’îli, Ruznameci İbrahim Efendi’yi överken “itibar pazarı” kavramına yer verir. İbrahim Efendi, o kadar değerli biridir ki saygınlık pazarında aktar gibi cömertlik kokusu saçmaktadır.

‘Attâr gibi çârsûy-ı i’ tibârda

Îsâr-ı nefha-i keremünle ferîd olur (İpekten, 2019: 218)

Leb

Aşağıdaki beyitte sermayesi gönül ve can olan âşık, dudak pazarında her şeyini harcamış; başka bir ifadeyle sevgilinin dudakları uğruna kendini feda etmiştir. Dudak, tasavvufta ise yokluğu sembolize eder. Örnek beyit, Nâ’îlî’ye aittir ve Nâ’îlî’nin şiirleri tasavvufî açıdan da şerh edilmeye müsait olduğundan “leb” kelimesi, tasavvufî bir remiz olarak da değerlendirilebilir.

Efsûs ki sûdâ-ger-i ‘ışkun telef etdi

Sermâye-i can u dili bâzâr-ı lebünde (İpekten, 2019: 527)

Mana

Fahriye beyitleriyle tanınan Nef’î, kendisini mana pazarının tüccarı olarak görür. Ama bu sıradan bir tüccar değildir. Öyle ki felek, Zühre’nin boynuna inci gerdanlık almak istediğinde bu tüccarın kapısını çalar. Çünkü mana pazarındaki en maharetli kişi Nef’î’dir.

Benim ol hâce-i bâzâr-ı ma’ânî ki felek

Gerden-i Zühre için benden alır ‘ıkd-ı le’âl (Akkuş, 1993: 167)

Mina

Mina; şişe, sırça, şarap şişesi demektir (Tulum, 2013: 639). Çimen üstündeki güller, taze şarapla dolu şişelerin bulunduğu pazara teşbih edilmiştir. Şarap şişelerini dolduran akik taşıdır. Akik, rengi dolayısıyla şarabı sembolize etmiştir.

Hayriye Durkaya

Sebze-zâr üstünde güller gördüğümce sanırım

Ter çakik ile dolu bâzâr-ı minâdır yine (Tarlan, 1992b: 108)

Murat

Şair, istek pazarının aktarı olmayarak itibar dükkânını yağmalatmadığını söyler. Güzel kokular satan aktarlardan, etrafa hoş kokular saçılır. Şair, murat pazarındaki bir aktar gibi isteklerini beyan etmemesini itibarını korumakla ilişkilendirir. Aslında kimseye minnet etmemek, onun için gurur vesilesidir.

'Attâr-ı çârsûy-ı murâd olmadı o kim

Dükkân-ı i'tibârını yağmaya virmedi (İpekten, 2019: 547)

Mülk ü Millet

Bâkî, Sultan Murat Han için methiye tarzında yazdığı tercî-i bendinde “çârsû-yı mülk ü millet” tamlamasını zikreder. Osmanlı'da “din ü devlet ve mülk ü millet” ifadesi esas alınarak din ve devletin muhafazası, ülke ve milletin muhafazası; ülke ve millete hizmet ise din ve devlete hizmet etmekle eş değer kabul edilmiştir (Eliaçık, 2011: 52). Şairin “mülk ü millet” ile kastettiği devlettir. Her yeri güneş gibi aydınlatan Sultan Murat Han, sabah vakti devlet pazarının süsü olmuştur.

Şeş cihâtı rûşen itdi tal'atından gün gibi

Buldu zînet çâr-sûy-ı mülk ü millet subh-dem (Küçük, 2019: 86)

Nifak

Nifak, ikiyüzlülük demektir. “Bâzâr-ı nifâk”taki bir tüccar ise güvenilmezdir. Onun sandığı, hilelidir. Sandığından inci, mücevher çıkması beklenirken katır boncuğu çıkmıştır. Katır boncuğu, “çoğu binek hayvanlarının boynuna süs olarak takılan, mavi camdan iri boncuktur.” (TDK, 2005: 1105).

Ol hâcegiyân-ı ser-i bâzâr-ı nifâkın

Geoherleri har-möhre-i sundûk-ı degâdur hay (İpekten, 2019: 125)

Nüktedan

Nüktedânî, sözlük anlamıyla nüktencilik; nükte ise herkesin anlayamadığı ince mana (Devellioğlu, 2010: 991) demektir. Nef'î, ince manaların satıldığı pazarda cevherden anlayan birinin bulunmasını memnuniyetle karşılar. Çünkü mazmun incisinin kırat ile tartılması gerektiğini bilen bir sarrafın olması, şairler için önemlidir. Nef'î, sözünün çok değerli olduğunu vurgulamak için “kırat” kelimesini bilerek tercih etmiştir. Kırat, kıymetli taşların ölçen bir ağırlık birimidir.

Zihî ceoherşinâs-ı çârsû-yı nüktedânî kim

Bilir kîrat ile kadr-i dür-i mazmûn-ı eş'ânî (Akkuş, 2018)⁵

Rivayet

⁵ Bahsi geçen beyit, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan e-kitap formatındaki *Nef'î Divânı*'nda bulunup Akçağ Yayınlarından çıkan basılı kaynaktan yer almamaktadır.

Şeyh Gâlib, “Hikâye-i Mahmûd-ı Gaznevî” başlıklı mesnevisinde rivayet pazarındaki şeker tartıcısının şirin bir hikâye söylediğini ifade eder.

Şeker-sencân-ı bâzâr-ı rivâyet

Ederler böyle bir şirîn hikâyet (Okcu, 2011: 325)

Ruh

Âşıklar, sevgili uğruna canlarını feda ettiğinden aşkın savaş meydanı, ruh pazarına (mahşer yerine) dönmüştür. Şair, bu aşk meydanında kimin ölmeyi göze alarak kendini ortaya atacağını sorar. “Eline başın almak” deyimini gerçek anlamda ölmek, mecazen ise düşünmek anlamında olup kinayeli bir şekilde kullanılmıştır.

Bu ‘ışk ma’rekesi oldu rûh bâzârı

Eline başın alup bârî der-miyân kim olur (Biltekin, 2018: 116)

Şam

Gece, bir pazara benzetilmiştir. Gece pazarının sarrafı ise siyahi olmalarıyla bilinen bir Habeşlidir. Sarraf, para alıp satmanın dışında parayı muhafaza etmekle de sorumludur (Bozkurt, 2009: 163) Habeşli sarrafın işi ise parlak birer inci olan yıldızları koruma noktasında oldukça kolaydır. Çünkü “bâzâr-ı şâm” demirden bir fekle çevrilidir.

Bâzâr-ı şâm içinde habeş sayrafsine

Çarh âhenîn kafes idi encüm dür-i hoş-âb (Tarlan, 1992b: 52)

Ten

Şair, zamane Yusuf’u olarak nitelendirdiği sevgiliyle alışveriş yapar. Eğer bu alışveriş olmasa çoktan ten pazarında ömür sermayesini tüketeceğini söyler. Ten pazarı ile maksat, dünyadır.

Zâyi olurdu çâr-sû-yı tende nakd-i ömr

Sen Yûsuf-ı zamân ile bâzârım olmasa (Tarlan, 1992b: 394)

Vefa

Âşık, vefa pazarının sarrafı; cefa köşkünün şarap içenidir. Vefa pazarında rakipler de vardır. Ancak sevgiliye bağlılık söz konusu olunca şair, kendisini onlardan daha üstün tutar. Bundan dolayı, vefa pazarın kuyumcusu olarak kendini seçmiştir.

Vefâ bâzârının geöher-fürûşu

Cefâ kâşânesinin bâde-nûşu (Tarlan, 1992b: 41)

Zer-geran

Zer-geran, kuyumcular anlamındadır (Devellioğlu, 2010: 1376). Bâkî’nin kuyumcular çarşısına benzettiği bağda, parlak inciden çiğ tanesi ve altına benzer yapraktan küpe vardır. Bu beytin hazaniyye türünde bir kasideden alındığı göz önünde bulundurulduğunda sonbahar mevsimindeki bir bahçenin, Bâkî tarafından nasıl ustaca bir şekilde tasvir edildiği görülür.

Geöher-i sîr-âb şeb-nem gûşvâr-ı zer varak

Sahn-ı büstân oldı gûyâ çâr-sûy-ı zer-gerân (Küçük, 2019: 56)

2- Kalıp İfadeler

Kalıp ifadeler önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli durumlarda toplumun benimsendiği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına veya devamına yardım eden kalıplaşmış dil birimleridir (Gökdayı, 2008: 106). Pazar kelimesini ihtiva eden bazı kalıp ifadelerin divan şiirinde geçtiği görülür. Çalışma için taranan divanlara istinaden aşağıdaki başlıklara ulaşmak mümkündür.

Pazar Bozmak: Satış için sergilenmiş malları toplamak, pazarlığı bozmak ve mecazen birisinin planlarını bozmak anlamındadır (Çağbayır, 2007: 3805). Hayâlî, can nakdine karşılık Yusuf Peygamber ve sevgiliyi almışken dinar sahipleri, bu pazarlığı bozmak istemiştir.

Nakd-i cânâ almış iken Yûsuf-ı maksûdumu

Mâlik-i dinarlar bozmak diler bâzârımı (Tarlan, 1992a: 413)

Pazara Çıkarmak: Pazara çıkarmak, bir şeyi satılığa çıkarmaktır (TDK, 2005: 1588). Gül, güzelliği ile bilinen Hz. Yusuf ile aynı pazarda bulununca güzelliğini satamaz olmuştur. Ama yine de her sabah pazarda, satışa sunulmuştur.

Gül Yûsuf'u devrinde güzellik satamaz hiç

Gün başına bir gerçi ki bâzâra çekerler (Tarlan, 1992b: 193)

Pazar Etmek/Eylemek: Alışveriş etmek, pazarlık etmek (Ayverdi, 2010: 125) anlamlarındadır. Şair, sevgilinin gönlünde kimin olduğunu çözmeye çalışırken bu konu hakkında açık olmasını ve kendisiyle pazarlık etmemesini istiyor.

İmtiyâza kâilim ben terk-i ağıyâr istemem

Bildiğimdir hüsn-i âlem-gîrîn inkâr istemem

Doğrusun söyle bana aldanma bâzâr istemem

Kangı âşkdır senin gönlünde gönlün kimdedir (Okcu, 2011: 313)

Nef'î, talihiyle pazarlık yapmıştır. Ama bu pazarlıktan anlaşılan o ki şair, hiçbir şey anlamamıştır. Çünkü o muhabbet dilerken felek, ona eziyet vermiştir.

Tâli'imle her zamân bir cins idi bâzârımız

Ben muhabbet arz ederdim ol bana zecr ü itâb (Akkuş, 1993: 254)

Şair, kavuşmaya karşılık canının vereceği alışverişten asla kaçınmaz. Aksine bu pazar âşıklar için oldukça kârlıdır.

Vaslın ile cânım istibdâl edersen nola kim

Kim kaçar âlemde ey meh assilu bâzârdan (Tarlan, 1992a: 221)

Necâtî, sevgiliye saçını uyarması gerektiğini söyler. Çünkü saç, gönül servetini almaya çalışmıştır. Oysaki kalp kırılıgandır ve kalple pazarlık yapılmaz.

Zülfe de dolaşmasın dil nakdini almağ için

Gafil olmasın kişiyi kalb ile bâzâr sır (Tarlan, 1994: 234)

Pazar Kurmak: Bir âşığın en büyük korkusu, sevgilinin rakiple iş birliği yapmasıdır. Aşağıdaki dörtlükte de Nedîm, sevgilinin vefasız ellerle pazar kurmasına tahammül edemez. Bu durumu, kendisi için ölüm olarak değerlendirir.

Güzelisin bîbedelsin şûhsun âlüftesin cânâ

Söz olmaz hüsnüne gelmez nazîrin âleme hakkâ

Senin her cevrine bin cân ile sabr eylerim ammmâ

Beni pek öldürür ey bîvefâ ellerle bâzârın (Macit, 2016: 270)

Pazar Olsun: Alışveriş, satış olsun anlamındadır. “Sevgili, dudağını arzulayan âşığa öpücük vermeye razı olmaz. Âşığın alıcı, sevgilinin de satıcı gibi hayal edildiği beyitte bir alışveriş atmosferi oluşturulur. Sevgilinin ‘yok’ demesi istenmeyerek pazarlığın olması arzulanır.” (Üstüner, 2018: 92).

Ko gönül bûsene cân ile haridâr olsun

Billâh ey gonca-dehen yok deme bâzâr olsun (Tarlan, 1992b: 334)

Pazar Süslemek: Bayram veya kutlama gibi merasimlerde çarşılar süslenmiştir (Tomar, 2007: 206). Hayâlî, fetih müjdesinin işitilmesiyle pazarın süslendiği söyler. Öyle ki kış mevsiminde pazar yeri, âdeta gül bahçesine dönmüştür.

Müjde-i fethi işidip zeyn-i bâzâr ettiler

Âlemi faşl-ı şitâda taze gülzâr ettiler (Tarlan, 1992a: 137)

Can Pazarı: Herkesin kendi canının kaygısına düştüğü ve kendini kurtarmaya çalıştığı durumlar için denilen bir tabirdir (TDK, 2005: 351). Güzellik padişahına benzetilen sevgilinin semtinde can pazarı yaşanmaktadır. Zira aşk celladı, durmaksızın kan dökmektedir.

Dembedem başlar kesip kanlar döker cellâd-ı aşk

Ol şeh-i hüsnün görün kûyunda cân bâzârını (Tarlan, 1992b: 415)

Mahşer Pazarı: Farsça *Lugatnâme’*de “bâzâr-ı mahşer” tamlamasına karşılık “mahşer alanı” denilmiştir (Dihhudâ, 1399) Aşağıdaki beyitte şair, şahım diye hitap ettiği sevgiliye naz ve kibri bırakmasını söyler. Zira mahşer pazarında, bunlara asla rağbet edilmeyecektir.

Metâ-ı kes-mehar-ı çârsûy-ı mahşerdir

Ko nâz u nahveti şahım gurûrı n’eylerler (İpekten, 2019: 312)

Sıcak Pazar: Beyitlerde “bâzâr-ı germ” olarak geçen bu terkip canlı, çok rağbet gören, işlek pazar anlamına gelir (Dihhudâ, 1399). Nef’î, Mustafa Paşa için yazdığı methiyede fitne pazarı ne kadar canlı olursa olsun, Paşa’nın adaletiyle bu fesatlıkların başarıya ulaşamayacağını söyler.

Zamân-ı madeletinde kemînden çıkamaz

Ne denli fitnenin olursa germ bâzârı (Akkuş, 1993: 199)

Hayriye Durkaya

Avnî Dîvânı'ndan alınan örnekte sevgili, güzelliğiyle aşk pazarını kızıştırınca güneş ve ay bile, sevgilinin vuslatına müşteri olmuşlardır. Divan şiirinde güneşin altın, ayın ise gümüş paraya benzetildiği hatırlanacak olursa “âfitâb” ve “mâh” kelimelerinde ayrıca iham-ı tenasüp yapıldığı görülür (Doğan, 2011: 146).

Ey perî hüsn ile çün germ oldı bâzârın senün

Âfitâb ü mâh oldılar harîdârın senün (Doğan, 2011: 145)

Sıkı Pazarlık: Alıcının satıcıya, satıcının da alıcıya kendi teklifini kabul ettirme noktasında ısrarcı olması, sıkı pazarlıktır. Sevgili ne kadar nazik ve yumuşak olsa da aşk tüccarı, sevgiliyi verme hususunda aynı tavra sahip değil, aksine serttir. Âşıkla sıkı bir pazarlık içerisindeydir.

Dilber ne denli nâzik ü nerm olsa ol kadar

Sûdâ-gerân-ı 'ışk ile bâzârı saht olur (İpekten, 2019: 310)

Şahid-i Bazar: Şahid kelimesi, tasavvufi açıdan Allah, Hz. Muhammed, ashab, Hz. Âdem, Hz. Yusuf, Hz. İsa, insan-ı kâmil, mahbub (sevilen), köle ve cariye manalarına gelecek şekilde divan şiirinde geniş bir anlam örgüsü içerisinde kullanılmıştır (Aslan, 2010: 5). “Şâhid-i bâzâr” ise çarşıda, pazarda, mahalle arasında rastlanan ve basit sevgili olgusunu taşıyanlar için sarf edilen bir tabirdir (Armutlu, 2021: 878). Örnek beyitte gül, “şâhid-i bâzâr” a benzetilmiştir. Gül ile sevgilinin birbirine benzetilmesi mümkün değildir. Aralarında yüzlerce fark vardır. Sevgili, iffet sahibi bir güzelken gül, ayağa düşmüş biridir.

Gül ne nisbettir sana senden ana yüz fark var

Sen büt-i perde-nişinsin şâhid-i bâzâr gül (Akyüz vd., 1990: 45)

Sümbülün açması, hafifmeşrep bir kadının düğmelerini açmasına benzetilmiş; bundan dolayı sümbül, basit bir sevgili olarak görülmüştür.

Düşüp bu keyf ile sünbül çözüldü düğmeleri

Edip tekellüfü tarh oldu şâhid-i bâzâr (Okcu, 2011: 109)

Pazara gelen azize, güzellik ülkesindeki sevgiliyi Yusuf'a benzetmemesi gerektiği söylenir. Çünkü azizin aradığı hafif meşrep sevgilidir ve bugün pazarda onu bulamayacaktır.

Yûsuf'a benzetme yârı Mısr-ı hüsn içre bu gün

Ey 'azîzüm sen dediğin şâhid-i bâzâr yok (Tarlan, 1992a: 173)

Gül, baştan aşağı mücevherlerle süslenerek orta malı bir güzel olmak ister. Gülün ortasındaki sarı tomurcuklar altına, yaprakları yakuta, diğer kısımları ise firuze taşına benzetilmiştir (Solmaz, 2005: 31).

Başdan ayağa zer ü yâkût ile pirûzeden”

Donanır diler kim ola şâhid-i bâzâr gül (Tarlan, 1992b: 83)

Şehr ü Bazar: “Şehr ü bâzâr” ifadesi, rastlanılan iki örnek üzerinden incelendiğinde “her yer” manasına tekabül edecek şekilde beyitlerde yer almıştır. Böyle bir kavramın ortaya çıkmasında çarşıların, şehir içerisinde farklı bir lokasyonda

konumlanması etken olmuş olabilir. Çünkü İslam kültürüne göre şekillenen şehir planlamasında ikamet alanları ve iş yerleri kesin çizgilerle ayrılmıştır (Şahinalp ve Günel, 2012: 153). Bundan hareketle “şehir ü bâzâr” kavramının, bir şehrin her yerini kastetmek maksadıyla kullanıldığı iddia edilebilir.

Bâmdan düşdi dilâ taşt-ı meh-i nev bu gice

Güft ü gûy ile pür olsa n’ola şehir ü bâzâr (Küçük, 2019: 67)

Donanup tâze arûsan gibi şehir ü bâzâr

Oldu âlem yine pür zîb çü rûy-ı hubân (Macit, 2016: 154)

Tez Pazar: “Bâzâr-ı tîz” alışverişi bol, çok işlek pazar manasındadır (Dihhudâ, 1399). Dünyayı işlek bir pazara benzeten şair, bu pazarda kayda değer tek şeyin padişahı övmek olduğunu ifade eder.

Bâzâr-ı tîz-i çârsû-yı dehr içinde bil

Yokdur metâ’-ı medh-i Şehenşehden özge bâb (Tarlan, 1992b: 55)

Dost ile Pazarlık Olmaz: Bu atasözüne göre dostluk ile ticaretin ayrı olması gerektiği söylenir. Alışveriş maddi çıkara dayandığından, bu dostluğa zarar verebilir (Seyidoğlu, 2009: 7). Ama Necâtî, dostla alışveriş yapmanın kendisine hoş geldiğini söyler. Çünkü bu dost, sevgilidir ve âşık, her şeyini vermeye çoktan razıdır.

Derler ki yâr ile satu bâzâr eylemen

Vallâhi bana yâr ile bâzâr hoş gelir (Tarlan, 1999: 225)

Pazar, İlk Pazardır: Bu atasözüne göre “satılacak mala ilk olarak kaç para değer biçildiyse satıcı buna razı olmalıdır.” (Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü). Şair, daha çocukken verilen bir öpücüğü az bulurken şimdi onu da bulamamaktadır. Ne yazık ki bir öpücüğe razı gelmesi gerektiğini sonradan öğrenmiştir.

Tıfl iken bir bûseni azırganırdık cânâ ah

Ey dirigâ bilmedik bâzâr ilk bâzâr imiş (Tarlan, 1999: 262)

Her Malın Değerini Pazar(cı) İyi Bilir: Bu söylem, atasözleriyle ilgili kaynaklarda tarafımızca bulunamamıştır.⁶ Ancak Necâtî’nin beytinde geçen bu ifadenin atasözü niteliğinde olduğu da aşikârdır. Anlam olarak ise “altının kıymetini sarraf bilir” atasözüyle eşdeğer kabul edilebilir. Yani bir şeyin değerini ancak o konunun uzmanı biri bilebilir. Beyte göre insanın değerini ancak aşk mezağı artırabilir.

Artırmaz âdemeyi meger kim mezâd-ı aşk

Her nesnenin bâhâsını bâzâr yeğ bilir (Tarlan, 1992b: 243)

İpliği Pazara Çıkmak: Bir kişinin yalanının, kusurunun ortaya çıkması anlamında bir atasözüdür. İzzet Molla, örnek verilen beyitten önce zahit tipinden

⁶ Bahsi geçen atasözü için E. Kemal Eyüboğlu’nun *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler-Atasözleri*, Ömer Asım Aksoy’un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I- Atasözleri Sözlüğü ve Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* taranmıştır.

Hayriye Durkaya

bahsetmektedir. Buna dayanarak ilgili beyitte dine akdin sembolün olan kuşağı beline bağlayan zahit, kuşağın ipini terk edince acuze dünyanın yalanı ortaya çıkmıştır.

Rişte-i muntakası bir gün olur kim dökülüp

Felek-i pîre-zenin ipliği bâzâre çıkar (Ceylan ve Yılmaz, 2005: 437)

3- Hz. Yusuf'a Telmih

Güzelliği ile bilinen Yusuf Peygamber, kardeşleri tarafından kıskanıldığı için kuyuya atılır. Yoldan geçen bir kervan Yusuf'u kuyudan çıkartır ve Mısır'a götürerek Mısır azizine çok yüksek bir fiyata satar (Zavotçu, 2006: 568). Hz. Yusuf'un köle pazarında satılması veya Hz. Yusuf'un güzelliğine değinmek isteyen şairler, Hz. Yusuf ile bâzâr kavramlarını bir arada zikretmişlerdir. Şair, Hz. Yusuf güzelliğine sahip birini sevdiğini ancak Yusuf Peygamber gibi esir pazarına düşmesinden endişe ettiğini ifade eder.

Kul imiş bir boyu âzâde efendi sevdim

Korkaram Yûsuf-ı Mısrî gibi bâzâra düşe (Tarlan, 1992a: 260)

Mısır azizinin Hz. Yusuf'u köle pazarından almasına telmih yapılır. Bu sefer âşık, kendisini güzellik pazarının Yusuf'una benzetir. Çünkü o da aşkın esiridir ve azize benzettiği sevgilinin, bu zavallı köleyi pazardan almasını diler. Hatta sevgilinin, satın almak için para vermesine bile gerek yoktur. Âşık, kendisini bedavadan satmaktadır.

Ey azîzim Yûsuf-ı bâzâr-ı hüsn

Kendüyi satmak diler aylak sana (Tarlan, 1992b: 153)

Sonuç

Aslı Pehlevicede olan "bâzâr" ve müteradifleri Farsça "çârsû" ve Arapça "sûk", divan şiirinin söz varlığında bulunan kelimelerdir. Bu kelimelerin, divan şairleri tarafından hangi yönden ele alındığını anlayabilmek için farklı yüzyıllardan seçilen on beş divan incelenmiştir. Bu tetkik neticesinde söylenebilecek ilk şey, bahsi geçen sözcükler içerisinde daha çok "bâzâr"ın tercih edildiğidir. Bâzâr, çârsû ve sûk ifadelerinin nasıl işlendiği mevzuu ise taranan divanlardan hareketle üç başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki benzetmeye dayalı olan kullanımlardır. Çoğu şair de zaten teşbihte bulunmak suretiyle "bâzâr" kelimesini zikretmişlerdir. "Bâzâr" a benzetilen ifadeler aşk, cihan, hüsn, gam, fakr, hüner, melamet, bağ, bahar, efsun, fitne, himmet, kemal, rıza, riya, safa, suret, adalet, belagat, can cevheri, celal, cünun (delilik), Çin, endişe (düşünce), firak (ayrılık), Hak, hakayık (hakikatler), heves, hured (akıl), inayet, işve, itibar, küstahî, leb, mana, mina (şişe), murat, mülk ü millet, nifak, nüktedan, rivayet, ruh, şam (akşam), ten, vefa ve zer-gerandır (kuyumcular). Söz konusu ifadelerle bakıldığında çoğunluğu soyut kavramlardır. Şairler, alışılmamış bağdaştırmalara⁷ başvurarak somut bir sözcük olan "bâzâr"la bu ifadeleri birlikte sarf etmişlerdir. Aşk, hüsn ve cihan pazarları ise en çok zikredilen pazarlardır. "Bâzâr" sözcüğü genellikle âşık, maşuk ve rakip arasında cereyan eden aşkın; sevgiliye ait güzellik unsurlarının ve tasavvufun anlatıldığı manzumelerde yer almıştır. Ayrıca şairler hüner, belagat, mana

⁷ Alışılmamış Bağdaştırma: Şiirde göstergelerle, okuyucunun zihninde birçok yeni tasarımın üşüşmesini sağlayan bir dil olayıdır (Aksan, 2021: 152).

ve nüktedan pazarları kurarak kendi sanatlarından övgüyle bahsedecekleri bir anlamsal düzlem oluşturmuşlardır.

“Bâzâr”ın divanlarda nasıl ele alındığına dair ortaya konan ikinci başlık, kalıplaşmış kavramlardır. Bunların içerisinde pazar sözcüğüyle oluşturulmuş atasözleri, deyimler, çeşitli tabirler ve eşdizimli ifadeler yer alır. Pazar bozmak, pazara çıkarmak, pazar etmek/eylemek, pazar kurmak, pazar olsun, pazar süslemek, can pazarı, mahşer pazarı, sıcak pazar, sıkı pazarlık, şahid-i bazar, tez pazar, dost ile pazarlık olmaz, pazar ilk pazardır, her malın değerini pazar(cı) iyi bilir ve ipliği pazara çıkmak taranan divanlarda geçen kalıp söylemlerdir. Üçüncü başlık ise Hz. Yusuf’a telmihtir. Hz. Yusuf’un güzelliği ve köle pazarında satılmasına telmihte bulunan şairler, konuyla bağlantılı olarak pazar sözcüğünden istifade etmişlerdir.

Kaynakça

- Akkuş, M. (2018). *Nefî Dîvânı*. (Erişim: 01. 03. 2022), <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Akkuş, M. (1993). *Nefî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aksan, D. (2021). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Akyüz, K., & Beken, S., vd. (1990). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Armutlu, S. (2021). Klasik Arap, Fars ve Türk Şiirinde Şâhid-i Bâzâr. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7(4), s. 847-898.
- Artuk, İ. (1995). “Fels”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 309-311.
- Aslan, Ü. (2010). Klasik Türk şiirinde Şâhid. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 1-28.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bilgegil, K. (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri Belagat*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Bilkan, A. F. (2011). *Nabi Divanı I-II*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Biltekin, H. (2018). *Şeyhî Dîvânı*. (Erişim: 01. 03. 2022), <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Bozkurt, N. (2009). “Sarrafılık”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 163-165.
- Ceylan, Ö., & Yılmaz, O. (2005). *Hazâna Sürgün Bahâr Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*. İstanbul: Kitap Sarayı.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çavuşoğlu, M. (2001). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çelebi, A. H. (2015). *Mevlânâ ve Melevilik*. Ankara: Hece Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dihhudâ, A. E. (1399). *Lugat-nâme*. Tahran: Müessese-i Lugat-nâme-i Dihhudâ ve Beyne'l-Milelî Âmûzeş-i Zebân-ı Fârisî Dâniş-gâh. (Erişim: 01. 03. 2022), <https://dekhoda.ut.ac.ir>.
- Doğan, M. N. (2011). *Fatih (Avnî) Divanı ve Şerhi*. İstanbul: Yelkenli Yayınevi.
- Eliaçık, M. (2011). Çerkeşizâde Muhammed Tevfik Efendi'nin Vatan Kasidesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), s. 51-73.
- Erdoğan, M. (2013). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Eren, A. (2016). *Naz Kitabı-Klasik Türk Şiirinde Naz*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede Kalıp Sözler. *Bilig*, 44, s. 89-110.
- Gürel, R. (1999). *Enderunlu Vâsıf Osman Bey ve Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- İnalçık, H. (2015). *Şair ve Patron*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İpekten, H. (2006). *Şeyh Gâlib Hayatı-Sanatı-Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Hayriye Durkaya

- İpekten, H. (2019). *Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı*. (Erişim: 01. 03. 2022), <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Kallek, C. (2007). "Pazar". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 194-203.
- Kaplan, M. (2019). *Neşâtî Dîvânı*. (Erişim: 01. 03. 2022), <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Konur, H. (2012). Tasavvufun Gelişimi. Kadir Özköse (Ed.), *Tasavvuf El Kitabı* (s. 137-206). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kurnaz, C. (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: H Yayınları.
- Küçük, S. (2019). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Macit, M. (2016). *Nedim Divanı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Mengi, M. (1991). *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Mermer, A., & Koç Keskin N. (2005). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mutçalı, S. (2014). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Okcu, N. (2011). *Şeyh Gâlib Dîvânı Hayatı-Edebî Kişiliği-Eserleri-Şiirlerinin Umûmî Tahlîli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, T. (2007). "Pazar". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 206-208.
- Özdeş, G. (1998). *Türk Çarşıları*. Ankara: Tepe Yayınları.
- Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şahinalp, M. S., & Günal, V. (2012). Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi. *Milli Folklor*, 24(94), s. 149-168.
- Selçuk, B. (2007). Fuzûlî'de Melâmet Kavramı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), s. 487-502.
- Sevimli, E. (2020). Klasik Şiirde Izdırabın Aşırı Boyutu: Seng-i Melâmet. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3(1), s. 295-348.
- Seyidoğlu, H. (2019). Türk Atasözlerinin Ekonomik Yorumlaması Üzerine Bir İnceleme. *Yıldız Social Science Review*, 5(1), s. 1-22.
- Solmaz, S. (2005). *Necâtî Hayatı-Sanatı-Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahinalp, M. S., & Günal, V. (2012). Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şentürk, A. A. (1996). *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî ve Zâhid Hakkında*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiir Kılavuzu 1*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırma merkezi.
- Tarlan, A. N. (1992a). *Hayâlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992b). *Necatî Beg Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992c). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tomar, C. (2007). "Pazar". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 203-206.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar-Şahuslar Mitolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tulum, M. (2013). *Osmanlı Büyük El Sözlüğü Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. (Erişim: 01. 03. 2022), <https://sozluk.gov.tr>.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Üstüner, K. (2018). Necati Bey’in Gazellerinde De-Fiili Çerçevesinde Oluşan Anlam Dünyası. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s. 86-113.
- Yazıcı, T. (1992). “Belh”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 410-411.
- Yemişçi, C. (2020). XVI ve XVII. Yüzyıllarda Gabela Tuz Pazarı ile Bosna ve Hersek’in Tuz İhtiyacının Karşılanması. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Pazar Kitabı* (s. 169-222). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yeniterzi, E. (2010). *Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri*. Journal of International Social Research, 3(15), s. 301-334.
- Yeşilbağ, S. (2019). Muhibbî Dîvânı’nda Değerli Taşlar. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 22, s. 689-712.
- Zavotçu, G. (2006). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ziya Şükûn (1944). *Gencîne-i Güftâr-Ferheng-i Ziyâ*. İstanbul: Maarif Matbaası.